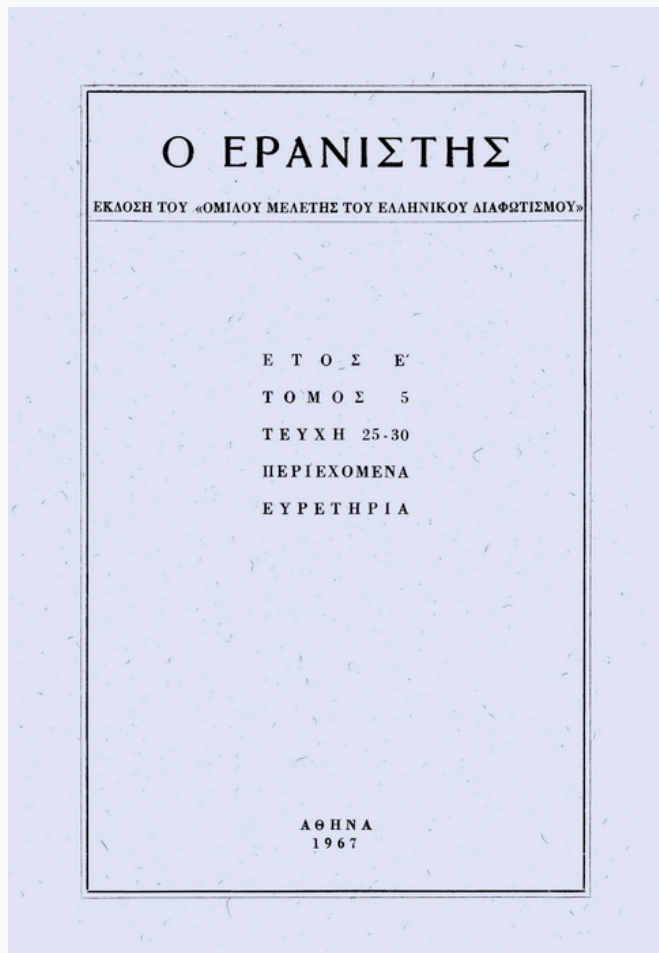

The Gleaner

Vol 5 (1967)

Αθανάσιος Πάριος (Ανέκδοτα κείμενα)

Κ. Θ. Δημαράς

doi: [10.12681/er.9426](https://doi.org/10.12681/er.9426)

Copyright © 2016, Κ. Θ. Δημαράς

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Δημαράς Κ. Θ. (2016). Αθανάσιος Πάριος (Ανέκδοτα κείμενα). *The Gleaner*, 5, 57–63. <https://doi.org/10.12681/er.9426>

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΠΑΡΙΟΣ

Ἀνέκδοτα κείμενα

Οἱ πνευματικὲς ἀνάγκες τοῦ ἀνθρώπου εἶναι πολλαπλές· δὲν διεκδικῶ προβάδισμα κανένα γιὰ τὴν δική μου ἐπιστήμη : ἐκεῖνο ποῦ μοῦ φθάνει εἶναι νὰ ἀναγνωρίζουν οἱ τρίτοι στὴν ἀνιδιοτέλεια τῶν φιλολογικῶν ζητήσεων τὸ δικαίωμα νὰ προσφέρει κι ἐκεῖνη τὴν συμβολή της στὴν ἀνθρώπινη γνώση. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν θὰ εἶναι ἐφικτὸ ἂν ἴσα μὲ ἄλλες ἐπιδόσεις τις ὅποῖες μπορεῖ νὰ ἐξασφαλίσει ἢ ἀποκάλυψη, ὁ μεταφυσικὸς στοχασμὸς, ἡ ἠθικὴ θέληση, ἡ φιλοκαλία, δὲν ἀποδεχοῦμε τὴν ἀποτελεσματικότητα τῶν ἐιδικῶν θεωρήσεων τις ὅποῖες παρέχει ἡ συνείδηση τῆς ἱστορίας. Αὐτὴ ἡ προσπάθεια, νὰ συλλάβουμε μὲ τὴν φαντασία καὶ νὰ παγιώσουμε μὲ τὸν λόγο, φαινόμενα ποῦ ἔχουν παύσει νὰ εἶναι αἰσθητά, ἔχει τοὺς δικούς της κανόνες, προκειμένου νὰ αὐξήσουν οἱ ἐλπίδες γιὰ τὴν ἐπιτυχία της.

Μὲ κάποιον τρόπο μπορεῖ νὰ λεχθεῖ ὅτι γιὰ τοὺς τέτοιους σκοποὺς μας δὲν διαθέτουμε τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὸ τεκμήριο. Τοῦτο δείχνει ἀρετὰ τὴν σημασία τὴν ὁποία ἔχει κάθε, καὶ ἡ παραμικρὴ, μαρτυρία καὶ ἐξαίρει τὴν ἐπιμέλεια τὴν ὁποία πρέπει νὰ καταβάλλουμε γιὰ νὰ ἀπομονώσουμε μέσα ἀπὸ τις ὅποῖες μαρτυρίες, τὴν ἀλήθεια. Ἀνάμεσα στὸν ἐγκωμιαστικὸ τόνο τῶν ὁπαδῶν καὶ στὴν ἐλεγκτικὴ ἢ ἐριστικὴ διάθεση τῶν ἀντιπάλων, προσπαθοῦμε νὰ βροῦμε τὸ ἐλάχιστο ἐκεῖνο στοιχεῖο, ποῦ θὰ μᾶς δώσει τὴν σωστὴ ἀπόχρωση, ποῦ θὰ ἐξηγήσει στὸ ἐπίπεδο τὸ ἀνθρώπινο, καὶ θὰ ἐνώσει, σὲ μία παράσταση, τῶν πρώτων τοὺς ὑπερβολικοὺς ἐπαίνους μὲ τῶν ἄλλων τις ἀποδοκιμασίες.

Ἔτσι καὶ μὲ τὰ δύο μικρὰ πάγια κείμενα τὰ ὁποῖα δημοσιεύω ἐδῶ¹. Ἐκεῖνα τὰ ὑποκοριστικὰ τοῦ Κοραῆ καὶ τῶν ὁπαδῶν του, τὸ ἀρσενικὸν γραΐδιον, τὸ σαθρὸν γερόντιον, μᾶς κάνουν νὰ ξεχνοῦμε τὸ ἐπιβλητικὸ παράστημα τοῦ Παρίου². Δὲν εἶναι καθόλου γραΐδιο ὁ δάσκαλος τῆς

1. Προέρχονται καὶ τὰ δύο ἀπὸ τὴν συλλογὴ μου. Βλ. στοὺς Πίνακες: 1 τὴν ἐπιστολή, 2 τὸ ἐπίγραμμα.

2. Ἡ πληροφορία γιὰ τὸ παράστημα

τοῦ Παρίου εἶναι ἀπὸ τὸν Ἑμμ. Δ. Σαγκριώτη, Ἱστορία τῆς ἐν Πάρῳ ἱερᾶς μονῆς τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς Λογγοβάδας, Πύργος, 1926, σελ. 150, σημ.1.

Χίου, οὔτε σαθρὸς φαίνεται, ὡς τὰ ἔσχατα γερατιά του : ἀπὸ στέρεη νησιώτικη γενιά, κρατιέται καλὰ, καὶ μένει ὡς τὰ στερνά του, μὲ τὴν δική του πάντοτε ἱεραρχία, ἀλλὰ προσκολλημένος σὲ ὅ,τι ἐνόμιζε πῶς εἶταν τὸ ἀνθρώπινο χρέος του. Δὲν εἶναι ἄσκηση, οὔτε ἀναχώρηση ἢ ζωὴ του, γεμάτη ἀπὸ κάθε λογῆς ἀγῶνες, ἀλλὰ καὶ φροντίδες : τὴν εἰκόνα του, εἴτε οἱ φίλοι μᾶς τὴν ἐζωγράφησαν, εἴτε οἱ ἀντίπαλοι του, τὴν φωτοσκιάζουν ἐλαφρά, τὴν κατασταίνουν κάπως ἀκριβέστερη, τὰ δύο αὐτὰ κείμενα¹.

1

δοθείη τὸ παρὸν εἰς τὰς χεῖρας τοῦ μαστρο Δημήτρη υἱοῦ τοῦ Ζανῆ τοῦ Φινίου, εἰς τὸν Κόστον

Εἰς τὴν Πάρον

Μαστρο Δημήτρη ἀδελφέ ἀπὸ μέσης ψυχῆς ἀσπάζομαι τὴν ἀγάπην σου. Ἦλθεν ἐδῶ περαστικὸς ὁ γαμβρὸς τῆς μακαρίτισσας Μαρούσας, εἰς τὸν ὁποῖον ἔδωκα καὶ τὸ παρὸν γράμμα, καὶ ἀπὸ αὐτὸν ἔμαθα πικρὸν μανδάτον, ἦγουν, πῶς ἀπέθανεν ὁ υἱός σου ὁ ἀγαπητὸς ὁ Ζαννῆς. Καὶ πολλὰ ἐλυπήθηκα, διὰ τὴν πληγὴν, ὅπου ἔβαλεν εἰς τὴν καρδίαν σου, αὐτὸς ὁ θάνατος, ἐπάνω εἰς τὸ ἄνθος τῆς νεότητός του, ὅπου ἤλπιζες νὰ σὲ γηροκομήσῃ, καὶ νὰ σταθῇ στύλος τοῦ ὀσπητίου σου. Ὅμως ἀδελφέ ὅταν ὁ Θεός, ὅπου ἔχει φυσικὰ τὴν ἐξουσίαν τῆς ζωῆς μας, ἐτζη ἀποφασίζει, ἡμεῖς τί ἠμποροῦμεν νὰ εἰποῦμεν ; Πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπομονὴν, καὶ νὰ τὸν δοξάζωμεν εἰς ὅλα τὰ γινόμενα, ὡς δεσπότην καὶ κύριον τῶν ἀπάντων. Διὰτὶ ἂν γογγύζωμεν, εἰς ἐκεῖνα ὅπου κάνει ἐκεῖνος, χωρὶς ἄλλο ἀμαρτάνομεν, καὶ κολαζόμεθα. Λοιπὸν κάνε ὑπομονὴν ἀδελφέ, καὶ δόξαζε τὸν Θεὸν καὶ σύ, καθὼς Ἰὼβ λέγωντας ὡς ἔδωκε καὶ ἀφείλετο. Αὐτὸς μοι εἶπε, πῶς ὁ Παπᾶ Πέτρος εἶναι εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ ὁ Κωνσταντῖνος ὁ ἀδελφός μας· μόλις καὶ μετὰ βίας, ἀφ' οὗ τὸν ἐκατάπνιξε τὸ χρέος, ἠμπόρεσε καὶ ἐξεκόλησεν ἀπ' αὐτοῦ νὰ ὑπάγῃ διὰ καμμίαν κυβέρνησιν. Μὲ τὸν διάκον Νικηφόρον τὸν σικινιώτην, σοῦ ἔστειλα μίαν καινούριαν κάππαν, καὶ ἔλαβα ἀπόκρισίν του, πῶς σοῦ

1. Σημειῶνω ὅτι τὰ στοιχεῖα ὅσα παραθέτει ὁ Ν. Μοσχίδης στὸ π. «Νέα Ζωὴ» τῆς Ἀλεξανδρείας, Γ' (1906-7), σ. 464 κέ., καὶ στὸ βιβλίον Γρηγορίου Σαράφη, *Λόγοι ἐκκλησιαστικοί* [1909],

δὲν ἐλέγχθησαν, δὲν ἐξακριβώθησαν καὶ δὲν ἐχρησιμοποιοῦντο ὅσο θὰ ἔπρεπε γιὰ τὴν μελέτη τῶν θεμάτων αὐτῶν, τῶν σχετικῶν μὲ τὸν Πάριον.

τήν ἔδωκε, μὰ ἀπὸ ἐσένα δὲν ἔλαβα καμμίαν ἀπόκρισιν. Ἔμαθα, πῶς εἶναι αὐτοῦ κάτω μεγάλη ἀκρίβεια, καὶ ἀπὸ τὸ εὐρισκόμενον, σᾶς στέλλω μικρὰν βοήθειαν ἣγουν ἔδωκα εἰς τὸν παρόντα γαμβρόν μας τέσσαρα φλουρία βενέτικα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα νὰ πάρης ἐσὺ δέκα γρόσια, καὶ ἡ ἀνεψιά μας ἡ Εἰρήνη μετὰ τοῦ ἀνδρός της ἄλλα δέκα, καὶ ὁ παρὼν γαμβρός μας ἄλλα δέκα. Βάλε κανένα γραμματισμένον, νὰ εὔρη τὸ πρῶτον προικοσύμφωνον τοῦ μακαρίτου πατρός μας, καὶ νὰ ἰδῆ τὸ ἔτος ὅπου εἶναι γραμμένον νὰ μοὶ τὸ σημειώσης, ὅταν μοὶ στείλῃς γράμμα, διατὶ τὸ χρειάζομαι. Ἄφ' οὗ οἱ τρεῖς σας πάρετε ἀπὸ δέκα γρόσια, τὰ ἐπίλοιπα νὰ τὰ δώσετε εἰς τὸ σπῆτι τοῦ Κωνσταντίνου, καὶ ἐπειδὴ μένουσι ὀλίγα, τὸν ἔδωκα ἄλλα πέντε γρόσια, νὰ τὰ δώσετε ἀντάμα τὰ πέντε, μὲ ἐκεῖνα ὅπου περισσεύουν, ἀπὸ τὰ φλουρία. Δὲν ἤξεύρω πόσον περνοῦν αὐ[τοῦ] κάτω. Ταῦτα ἐν τοσοῦτω καὶ οἱ χρόνοι σου πολλοί. 1803. Νοεμβρίου 30

Ἄθανάσιος Ἱερομόναχος
ἀδελφός σου καὶ εὐχέτης σου

2

Τοῦ σοφολογιωτάτου Διδασκάλου Κυρίου Ἄθανασίου, στίχοι πολιτικοὶ κατὰ τοῦ τυπογράφου.

Ἐξ ἀντιφράσεως ἡμῖν γλυκὺς ὁ τυπογράφος·
χολῆς γὰρ μᾶλλον ἔγνωσται ρίζα πηγὴ κακίστη.
Τί γὰρ ψεῦδος πικρότερον, καὶ χειρίστον ἐν βίῳ ;
Τὴν βίβλον μοὶ παρέφθηρεν, ἠχρείωσε στρεβλώσας
τὰ ἀπορθοῦν ἐθέλοντα τῶν λόγων τὰς στρεβλώσεις.
Σύγγνωτε δὴ μοὶ δι' αὐτά, ὦ ἀδελφοὶ καὶ φίλοι,
καὶ ταύτην ἕκαστος ὑμῶν χειρὶ αὐτοῦ ἰδίᾳ
ἐπανορθοῦν σκυλθήτω μοι, ὡς ὁρᾷ τὰ παρόντα.

Δὲν νομίζω νὰ ἀπαιτοῦνται πολλὰ πραγματικὰ σχόλια στὸ γράμμα ἑλλησικόν, θαρῶ, δὲν χρειάζεται: τὸ πολὺ νὰ θυμηθοῦμε ὅτι «διὰ κυβέρνησιν» θὰ πεῖ «γιὰ νὰ οἰκονομηθεῖ». Τὰ οἰκογενειακὰ τοῦ Παρίου δὲν εἶναι πολὺ ἀποσαφηνισμένα ἀπὸ τοὺς βιογράφους του, μὰ οὔτε κι ἐδῶ ἀποσαφηνίζονται καλύτερα: ἔχουμε τὸ μεγάλο συγγενολόγι ποὺ χαρακτηρίζει, καὶ μάλιστα σ' ἐκεῖνα τὰ χρόνια, τὸ ἑλληνικὸ χωριό. Μὲ τὸν Σαγκριώτη διασταυρώνονται οἱ εἰδήσεις τὶς ὁποῖες μᾶς φέρνει τὸ γράμμα τοῦτο, μόνο στὸ πρόσωπο τῆς Μαρούσας, ἀδελφῆς τοῦ Ἄθανασ-

σίου· άλλος αδελφός πρέπει να είναι ο Κωνσταντῖνος, πού ἀπουσιάζει ἀπὸ τὴν Πάρο. Ὑπάρχει ἀκόμη καὶ μία ἀνεψιά, πού θὰ μπορούσε νὰ εἶναι κι ἐκείνη κόρη τῆς Μαρούσας· ὅσο γιὰ τὸν ἴδιο τὸν ἀποδέκτη, δὲν φαίνεται καθαρὰ ἂν εἶναι ἀδελφός τοῦ Ἀθανασίου, ἀλλὰ θὰ ἐνόμιζα μᾶλλον ὅτι εἶναι γαμβρός του, γιατί μέσα στὴν κλίμακα τῶν ὀνομάτων ὅσα ἀναφέρονται γιὰ τοὺς γονεῖς τοῦ Παρίου, τὸ ὄνομα Ζανῆς Φίνιος δὲν συγκαταριθμεῖται.

Μὰ ὅλα αὐτά, στὴν κατάσταση στὴν ὁποία βρίσκονται τὰ ἀρχεῖα μας, ἢ μᾶλλον μὲ τὴν ἀνυπαρξία ἀρχείων καὶ προσωπογραφικῶν στοιχείων ἀπὸ τὴν ὁποία ὑποφέρομε, δὲν ἔχουν σημασία : σημασία ἔχει ὅτι μπαίνουμε, χάρη στὴν ἐπιστολὴ αὐτὴν, μέσα στὴν οἰκογενειακὴ ἀτμόσφαιρα τοῦ Παρίου· καὶ ὅτι, ξεκινώντας ἀπὸ τὰ δικά του λόγια, μᾶς δίνεται πρὸς τὴν μία κατεύθυνση νὰ γνωρίσουμε καλύτερα τὴν συγκεκριμένη μορφή του, καὶ πρὸς τὴν ἄλλη νὰ συλλάβουμε κάτι ἀπὸ τὴν θέση τοῦ διδασκάλου τῆς ἐποχῆς ἐκείνης μέσα στὴν κοινωνία.

Δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ μὴν προσέξει τὴν λιτότητα, τὴν ἀπουσία στόμφου, ἢ ὁποία χαρακτηρίζει τὴν ἐπιστολὴ αὐτὴν : τὸν ἄνετο καὶ φυσικὸ τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἡ πίστη ἐπιτρέπει στὸν μοναχὸν αὐτὸν καὶ ἱερέα νὰ περνᾶει ἀπὸ τὰ θέματα τῆς ζωῆς στὰ θέματα τοῦ θανάτου. Ἡ γενικὴ τέτοια διάθεση εἶναι, βέβαια, μέσα στὸ νόημα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὅταν, μὲ τὶς πολυμελεῖς οἰκογένειες καὶ τὴν μεγάλη θνησιμότητα, τὰ πένθη συνόδευαν ἀδιάκοπα τὴν ζωὴ τῶν ἀνθρώπων· ὀφείλομε ὅμως καὶ νὰ τὴν ἀποδώσουμε στὴν αὐστηρὴ προσωπικότητα τοῦ Παρίου : πάντως εἶναι ἐνδεικτικὸ ὅτι τὸ ἄμεσο, κοινότυπο στοιχεῖο τῆς παρηγορίας, ἐννοῶ τὴν πέρα ἀπὸ τὸν τάφο μακαριότητα, ἀπουσιάζει ἐντελῶς ἀπὸ τὴν ἐπιστολή. Ἡ μεταθανάτια ζωὴ δὲν εἶναι ὑπόσχεση : εἶναι μόνο ἀπειλὴ γιὰ ὅσους δὲν δέχονται ἀδιαμαρτύρητα τὶς ἀποφάσεις τοῦ Κυρίου.

Ἄν ὅμως ἡ στάση αὐτὴ μᾶς βοηθεῖ νὰ ἐπισημάνουμε τὸν ἰδιάζοντα χρωματισμὸ τὸν ὁποῖο παίρνει ἡ θρησκευτικὴ πίστη στὴν περίπτωση τοῦ Παρίου, πρέπει συνάμα νὰ ἀναγνωρίσουμε καὶ τὴν θερμὴ ἀνθρώπινη σχέση ἢ ὁποία τὸν κρατεῖ δεμένον μὲ τὴν οἰκογένειά του. Ὁ ἐπιστολογράφος δὲν εἶταν πλούσιος : γνωρίζουμε ὅτι ἂν δὲν ἐγεννήθηκε ἄπορος, πάντως πτωχὸς ἔζησε καὶ πτωχὸς ἀπέθανε¹· καὶ ὅμως

1. Ὅτι ἡ οἰκογένεια τοῦ Παρίου ὅσο γιὰ τὴν χρονολογία τοῦ προικοσυμφώνου τῶν γονέων του, δὲν κατεῖχε κάποια κτηματικὴ περιουσία, γνωρίζουμε γιατί τὴν ἤθελε· μὰ ἀντὶ τεκμήρια, πειστικά στὸ σύνολό τους. νὰ πᾶμε πρὸς θέματα περιουσιακά,

Handwritten text in a cursive script, likely a letter or document. The text is dense and difficult to decipher due to the cursive style and some fading. It appears to be a personal or official communication. The text is written in a dark ink on a light-colored paper. The handwriting is very fluid and connected, characteristic of the 17th or 18th century. There are some large, dark smudges or ink blotches in the lower half of the page, which obscure some of the text. The overall appearance is that of an old, well-used document.

Πίν. 1. Ἡ ἐπιστολή.

Γ' ωσηφ ὁ ἐκ Κώμης

Φάρμακ' τῆς Ἰβ' Α' γράφωμ.

Ἰβ' ωσηφ ὁ ἐκ Κώμης ἰατρὸς ἔγραψε τὴν παλαιάν φάρμακον
τῆς Ἰβ' ωσηφ ὁ ἐκ Κώμης ἰατρὸς ἔγραψε τὴν παλαιάν φάρμακον
τῆς Ἰβ' ωσηφ ὁ ἐκ Κώμης ἰατρὸς ἔγραψε τὴν παλαιάν φάρμακον
τῆς Ἰβ' ωσηφ ὁ ἐκ Κώμης ἰατρὸς ἔγραψε τὴν παλαιάν φάρμακον
τῆς Ἰβ' ωσηφ ὁ ἐκ Κώμης ἰατρὸς ἔγραψε τὴν παλαιάν φάρμακον
τῆς Ἰβ' ωσηφ ὁ ἐκ Κώμης ἰατρὸς ἔγραψε τὴν παλαιάν φάρμακον
τῆς Ἰβ' ωσηφ ὁ ἐκ Κώμης ἰατρὸς ἔγραψε τὴν παλαιάν φάρμακον
τῆς Ἰβ' ωσηφ ὁ ἐκ Κώμης ἰατρὸς ἔγραψε τὴν παλαιάν φάρμακον

Ὁ ἰατρὸς ἔγραψε

τῆς Ἰβ' ωσηφ ὁ ἐκ Κώμης ἰατρὸς ἔγραψε τὴν παλαιάν φάρμακον
τῆς Ἰβ' ωσηφ ὁ ἐκ Κώμης ἰατρὸς ἔγραψε τὴν παλαιάν φάρμακον
τῆς Ἰβ' ωσηφ ὁ ἐκ Κώμης ἰατρὸς ἔγραψε τὴν παλαιάν φάρμακον

Πιν. 2. Τὸ ἐπίγραμμα.

δὲν διστάζει, «ἀπὸ τὸ εὐρισκόμενον» νὰ στείλει τέσσερα βενέτικα φλωριά νὰ τὰ μοιρασθοῦν στὴν δύσκολη ὥρα ὅπου ἐβρέθησαν, τέσσερις συγγενεῖς του. Τὸ ποσὸν δὲν εἶναι μεγάλο, οὔτε γιὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην : λίγο λιγότερο ἀπὸ σαράντα γρόσια· ἀλλὰ, μὲ τὴν ἔλλειψη συναλλαγῶν ἢ ὁποῖα ἐνδημεῖ ἔξω ἀπὸ τὰ μεγάλα κέντρα, θὰ ἀποτελοῦσε μία αἰσθητὴ βοήθεια. Γιὰ νὰ ἔχουμε ἓνα μέτρο στοὺς ὑπολογισμοὺς μας, μπορούμε νὰ θεωροῦμε ὅτι οἱ μισθοὶ τῶν τότε διδασκάλων εἴταν μεταξὺ 600 καὶ 1200 γρόσια τὸν χρόνον, ἐκτὸς ἀπὸ σπάνιες ἐξαιρέσεις μεγαλυτέρων ἀπολαβῶν γιὰ μερικοὺς προνομιούχους. Μὰ πάντως, καὶ ἐπάνω ἀπὸ αὐτὰ, ὑπῆρχαν, ὀργανικὰ προσαρτημένα στὸν μισθό, διάφορα τυχερά, δευτεριάτικα, πεσκέσια, καὶ ἄλλα, τὰ ὁποῖα ἀπαρτίζουν σύνολο ὄχι εὐκαταφρόνητο : ὁ δάσκαλος, καθὼς εἶναι ἀκόμη τότε κατὰ κανόνα κληρικός, καὶ μάλιστα ἱερομόναχος, μὲ μικρὲς δηλαδὴ, οἰκογενειακὲς ὑποχρεώσεις, μπορούσε νὰ ἀποταμιεύει· συχνὰ ἔχει καὶ τὴν κατοικίαν δωρεάν.¹

Ἡ ἰδέα ἢ ὁποῖα ἐκαλλιεργήθηκε, ἀπὸ τὰ παλιὰ κιόλας χρόνια,

πιὸ πιθανὸν φαίνεται νὰ ἤθελε ἔτσι νὰ συμπεράνει τὴν ἡλικία του.

1. Τοὺς μέσους ἔρους ἀναφορικὰ μὲ τοὺς μισθοὺς τῶν διδασκάλων γύρω στὰ 1803, ἐξάγω ἀπὸ τὰ ἀκόλουθα ἔργα : Γεδεῶν, *Γράμματα πατριαρχικὰ περὶ τῆς Μ. τοῦ Γ. Σχολῆς*, σ. 82.—Γεδεῶν, *Χρονικὰ τῆς Πατριαρχικῆς Ἀκαδημίας*, σσ. 203 καὶ 235.—Μυστακίδης, *Περὶ Κουροῦτισομέ*, Κωνσταντινούπολη 1885, σ. 35 (αὐτ., σ. 55 μαθαίνουμε ὅτι σύνταξιν σὲ ἓναν πρῶν μητροπολίτην ἐτήσια ἐδόθησαν τὸ 1801 γρόσια 1250).—Μαλανδράκης, *Ἡ Πατριάς Σχολή* σ. 39 (σὲ συσχέτισιν μὲ τὴν σημ. 38, σελ. 121. Στὴν τελευταία αὐτὴν θέσιν, οἱ μισθοὶ ὅσοι ἀναγράφονται γιὰ τοὺς σχολάρχους, λίγα χρόνια ἀργότερα, εἶναι αἰσθητὰ μεγαλύτεροι)· ἀντίθετη εἶναι ἡ μαρτυρία τοῦ Κυρίλλου Κ., *Ἀπολογία Ἱστορικὴ καὶ κριτικὴ*, 1815, σελ. 95 : ἐκεῖ ὁ συντάκτης τῆς Ἀπολογίας, ὁ ἀπὸ Ἄρτης Ἰγνάτιος, λογαριάζει τοὺς μισθοὺς τῶν διδασκάλων, θεωρητικὰ, γρόσια

300.—τὸν χρόνον, ἀλλὰ εἶναι φανερό ὅτι πρόκειται γιὰ πολὺ χαμηλῆς στάθμης γραμματοδιδασκάλους, ἀφοῦ ὑπολογίζει ἀπὸ ἓκατὸ σὲ κάθε ἐπαρχία. Τέλος, χρήσιμα στοιχεῖα σχετικὰ ἔχει συλλέξει ὁ Μ. Γεδεῶν, *Παιδεία καὶ Πτωχεία*, ἰδίως στὴν σελ. 27. Γιὰ τὰ οἰκονομικὰ συγκεκριμένων ἐκπαιδευτικῶν σ' ἐκεῖνα τὰ χρόνια, συνάγω ἐδῶ ἐλάχιστες μνεῖες γιὰ νὰ χρησιμοποιηθοῦν κάποτε μαζὶ μὲ ἄλλες περισσότερον γνωστῆς : Οἰκονόμος Κ., «πολλῶ πλείονας τῶν δύο χιτώνων ἔχων», «Ἐφημερίς τοῦ λαοῦ», ἀρ. 71 τῆς 14. Χ. 50.—Λογάδης· βλ. (Ἐπιμελεῖα Ζωῆς Κ. Σακκίδου) *Σαράντης Ἀρχιεπίσκοπος*, 1938, σελ. 9-10.—Κλείων τὴν σημείωσιν μὲ τὰ λόγια τοῦ Βαρδαλάχου, γιὰ τὸν νομίζω καλόπιστο μάρτυρα : «Καθὼς εἶναι εἰς ὄλους γνωστόν, τῶν διδασκάλων τὸ βαλάντιον πάντοτε εἶναι κενόν». *Μαθήματα διὰ τοὺς παῖδας Α'*, Ὀδησσὸς 1830, σ. III (κείμενον τοῦ 1829).

τοῦ πειναλέου καὶ κατατρεγμένου δασκάλου, ἐνδεχόμενο, βέβαια, νὰ ἀνταποκρίνεται σὲ ὀρισμένους κοινωνικοὺς συνδυασμούς, ἀλλὰ δὲν ἀποτελεῖ κανόνα : ἀντίθετα, μάλιστα, ὁ ἐπιτυχημένος ἐκπαιδευτικὸς τῶν προεπαναστατικῶν χρόνων μπορεῖ νὰ καταλήξει πλούσιος, ἀπὸ τὴν δουλειά του. Ὁ Βάμβας, τὸ ἄπορο παιδὶ ποὺ ἐζοῦσε ἀπὸ τὸ ὑστέρημα τοῦ Κοραΐ, ἀπέθανε πλούσιος, μὲ σπίτια στὴν Πρωτεύουσα, ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ἐπίσης, ὁ Νικόλαος Λογάδης ἐπίσης, καθὼς φαίνεται. Τὸ ἴδιο θὰ μπορούσε καὶ γιὰ ἄλλους νὰ λεχθεῖ, ἀλλὰ θὰ μᾶς ἀρκέσει νὰ σταματήσουμε στὴν περίπτωση τοῦ Νεοφύτου Δούκα, ὁ ὁποῖος ἀπέθανε πτωχὸς κι ἐκεῖνος, ὅπως εἶχε γεννηθεῖ, ἀφοῦ ὅμως διέσπειρε σὲ ὅλην τὴν ἑλληνικὴ Ἀνατολή, κατὰ χιλιάδες, ἀντίτυπα τῶν βιβλίων του δωρεάν.

Τοῦτο μᾶς πηγαίνει στὴν τελευταία παρατήρηση τὴν ὁποία προκαλοῦν τὰ κείμενα ποὺ δημοσιεύονται ἐδῶ : τὸ διδακτικὸ βιβλίο. Σ' ἐκεῖνα τὰ χρόνια, ἀκριβῶς, ὅσο κι ἂν παρατηροῦμε μιὰν ἀπότομη αὐξηση στὴν ἐκδοτικὴ δραστηριότητα καὶ μάλιστα τοῦ διδακτικοῦ βιβλίου, ἡ ζήτηση τοῦ τελευταίου αὐτοῦ φαίνεται, τελικά, μεγαλύτερη ἀπὸ τὴν προσφορά, τὴν ὁποία, μάλιστα ἐντείνει μία συνηθισμένη κατηγορία τότε ἀνάμεσα στοὺς συγγραφεῖς διδακτικῶν βιβλίων, ὄχι πάντοτε, ὅπως γνωρίζουμε, ἀδικαιολόγητη: ἀναφέρεται στὸν κερδοσκοπικὸ χαρακτήρα τῶν φροντίδων τους. Τὸ βιβλίο, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅταν χρησιμοποιεῖται γιὰ διδακτικοὺς σκοποὺς, μπορεῖ, τότε πιά, νὰ δώσει κέρδη. Τοῦτο γίνεται ἐκδηλὸ καὶ μὲ ἄλλους τρόπους, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν διαμόρφωση τοῦ τύπου τῶν λογίων ἐκδοτῶν, ὅπως ὁ Ἄνθιμος Γαζής, ἐπιτυχημένος, ὁ Γρηγόριος Κωνσταντᾶς, ἀποτυχημένος, καί, κατεξοχὴν, ὁ Κοραΐς, ὁ Δούκας, ὁ Δημήτριος Δάρβαρης.

Τέτοιους πόρους μπορεῖ νὰ ἐξασφάλιζε στὸν Πάριο καὶ ἡ *Γραμματικὴ τοῦ Κυροῦ Νεοφύτου ἐκείνου* (1787). Τὸ ἀντίτυπο τοῦ ἔργου αὐτοῦ, ὅπου ἔχει καταχωριθεῖ τὸ ἐπίγραμμα του ποὺ δημοσιεύω, παρέχει ἕνα χρονικὸ ὄριο : κάτω ἀπὸ τὸ ἐπίγραμμα, ἕνα ἄλλο, ἀρχαῖκὸ ἐκεῖνο, γραμμένο μὲ τὸ ἴδιο χέρι, ἔχει καὶ ὑπογραφή καὶ χρονολογία : ὁ ἐν σπουδαίοις ἐλάχιστος Νικόλαος ὁ Λογάδης (1796). Τὸ ἀντίτυπο εἶναι πλούσιο καὶ σὲ σχολιασμούς, πάντοτε ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ χέρι, ποὺ τὸ νομίζω τοῦ Λογάδη, καὶ σὲ διορθώσεις. Φανερὸ εἶναι ὅτι τὸ ἐπίγραμμα τοῦ Παρίου προοριζόταν νὰ συνοδεύσει ἕνα πίνακα διορθωτέων, τοῦ ὁποῖου ἡ ὑπαρξὴ δὲν φαίνεται νὰ ἔχη ἀνακοινωθεῖ ὡς σήμερα.

Ἡ στιχουργία, ἡ γλώσσα, καὶ τὸ εἶδος τοῦ στιχουργήματος μᾶς ἀνάγουν μὲ ἀκρίβεια στὴν πνευματικὴ συγκρότηση τοῦ Παρίου, ἡ ὁποία

δὲν εἶταν μόνο δική του σ' ἐκεῖνα τὰ χρόνια¹. ἀναφέρομαι σὲ τρία ἀντίστοιχα χαρακτηριστικά : στὴν ἀδεξιότητα ἐμπρὸς στὸν δεκαπεντασύλλαβο, τὴν ὁποία ξαναβρίσκουμε καὶ στὸν Κοραῖ νεόν, τὸν μακαρονισμό, ἄς τὸν ποῦμε ἔτσι μιὰ καὶ ἐθυμηθήκαμε τὸν Κοραῖ καί, τέλος, τὴν ροπὴ πρὸς τὸ λογοπαίγνιο. Τὸ τελευταῖο τοῦτο, γνήσια βυζαντινό, ἂν ὄχι καὶ ἀρχαῖο, στὴν πιὸ τυπικὴ μορφή του, λογοπαίγνιο-ἐπιχείρημα ἢ λογοπαίγνιο-ὄπλο, ἐξακολουθοῦσε ἀκόμη καὶ τότε νὰ περιέχεται στὴν σκευὴ τῶν λογίων, τῶν συντηρητικῶν περισσότερο, ἀλλὰ ὄχι ἐκείνων ἀποκλειστικά. Ἡ ἀνάλυσή του, καὶ ἡ ἐξέτασή τῆς λειτουργίας του, οἱ ὁποῖες ἀξίζει νὰ γίνουν κάποτε, θὰ μᾶς ὀδηγήσουν ἀσφαλῶς σὲ ἕναν ἐνδιαφέροντα νομιναλισμό.

Κ. Θ. Δημαρᾶς

1. Δὲν ξέρω σὲ ποιὸν πρέπει νὰ ἀποδώσουμε τὴν γραφὴν *παρέφθηρεν*, καί, γιὰ τοῦτο, ἐπέχω ἀπὸ κάθε σχόλιο. Ὁ Λογάδης εἶταν τότε, στὰ 1796,

δέκα ἐπτὰ ἐτῶν. Τὸ *σκυλθῆτω* εἶναι ἀπὸ τὸν παθητικὸ ἀόριστο τοῦ ρήματος *σκύλλω* = «ἄς κάνη γιὰ χάρη μου τὸν κόπο».